

ΝΑΡΚΙΣΣΙΣΜΟΣ

.....
Κωνσταντίνα Γκιώνη – Έλενα Αντωνίου

Γιατί? Είναι πολύ συχνό, οικουμενικό, και μας αφορά. Με αφορμή το σχοινοβάτη του Ζενέ

Στη φυσική του κατάσταση, η πρώτη παρορμηση, το πρώτο μελημα του ανθρώπου, είναι αυτό της επιβίωσης. Ο «πρωτογονος» άνθρωπος, στην προ-ηθική φάση, καθοδηγούνται από δύο αρχές: την αγάπη για τον εαυτό του- μια εμφυτη ανυσηχία για την ευμάρεια του- και την συμπόνοια – μια εμφυτη απεχθεια για τον πόνο του άλλου. Καθώς ανταγωνιζόταν τα ζώα για το φαγητό και χρειαζόταν να προστατεύεται από αυτά, έβαζε παγίδες, τα ξεγέλουσε με πολλούς τρόπους και αυτό του έφερε το συναισθημα της περηφάνιας. Τότε, ο άνθρωπος διαχωρίστηκε από τα ζώα χρησιμοποιώντας τις διανοητικές του ικανότητες. Αυτή η «περηφάνια για το είδος» τον έκανε να απαιτεί την πρώτη θέση πάνω από όλα τα ζώα. Και είναι αυτό που αργότερα έθεσε τα θεμέλια, με την εισοδο του στον κοινωνικό κόσμο, για την απαίτηση του πρώτου στην ιεραρχία.

Όταν άρχισαν να διαμορφώνονται οι κοινότητες, η ίδια διαδικασία συνέβη, αυτή τη φορά με τους κοντινούς άλλους. Έτσι γεννηθηκαν νέες εννοιες, αυτές της αξίας και της ομορφιάς. Όλοι άρχισαν να κοιτάζουν τους γύρω, αλλά και οι ίδιοι επιθυμούσαν να τους κοιτάζουν οι άλλοι. Έτσι, η δημοσία εκτίμηση απέκτησε αξία. Πχ αυτός που τραγουδούσε ή χορεύε καλύτερα, ο πιο ομορφος, ο πιο δυνατός ή ο πιο δεξιότεχνης θεωρούνταν αξιός και αρκετός. Μέσα από αυτές τις δυναμικές προέκυψε η ματαιοδοξία και η περιφρονηση από τη μια μεριά, και η ντροπή και η ζηλία από την άλλη. Αυτός ο καινούργιος τρόπος συσχέτισης, ο οποίος αξιολογεί και κατατάσσει ποιότητες, που δείχνει προτίμηση σε κάποιες και σε άλλες όχι, δημιούργησε το χώρο για να αναδυθεί η ανάγκη, η επιθυμία και η αξίωση να είναι οι άνθρωποι αρεστοί και να εκτιμώνται. Σύμφωνα με τον Kohut οι ναρκισσιστικές διαδικασίες αφορούν σε ένα αναπτυξιακό στάδιο, με άλλα λόγια όλοι τις έχουμε, σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό.

Από τη στιγμή που γεννιέται το παιδί, καθορίζεται από το δυναμικό, τις εμπειρίες και τους δεσμούς του με το περιβάλλον. Οι γονείς του, μέσω της ενσυναίσθησης, αναγνωρίζουν τις ανάγκες και τα συναισθηματά του και το βοηθούν να τα εκφράσει και να τα ενσωματώσει. Αυτός ο δεσμός είναι σημαντικός, και βοηθά το παιδί να διατηρήσει μια σταθερότητα στην αίσθηση εαυτού.

Ο Kohut περιγράφει 3 κυρίες συναισθηματικές ανάγκες: το καθρέφτισμα, την ανάγκη κάποιος να με βλέπει και να επιβεβαιώνει την παρουσία μου, την ομοτιμία, την ανάγκη να ανήκω σε κάτι ίδιο με τον άλλον, και την εξιδανικευση, την ανάγκη να μεγαλώσω τον άλλον για να αντλήσω δύναμη από αυτόν και να νιώσω ασφάλεια και ηρεμία.

Ο Freud εισήγαγε τον όρο ναρκισσισμός ως ένα φυσικό στάδιο στη ζωή του βρεφους κατά τη διάρκεια του πρώτου έτους. Στο στοματικό στάδιο το στήθος (πηγή ευχαρίστησης σε αυτή την ηλικία), είναι χρηστικό αντικείμενο για το βρέφος. Δεν υπάρχει συνδιαλλαγή, δε νοιάζεται για αυτό. Είναι επικεντρωμένο στις δικές του ανάγκες και

δεν έχει ακόμα την ικανότητα να αντιληφθεί ότι η μητέρα δεν είναι προέκταση του. Καποια στιγμή αποκτά μεγαλύτερες κινητικές δεξιότητες (μπουσουλά, περπατά) και γίνεται πιο αυτόνομο. Στη συνέχεια, περίπου στους 18 μήνες, αναδύεται η ανάγκη του να επανενωθεί με τη μητέρα. Η φάση αυτή εμπεριέχει μερικές από τις πιο κεντρικές πραγματικότητες της ύπαρξης: ένωση vs χωρισμός, εξάρτηση vs ανεξαρτησία, μεγαλείο vs ευάλωτοτητα, η επιθυμία να ελέγχω vs η ανάγκη να με ελέγχουν, ανοριωτο vs ρεαλιστικοί περιορισμοί κλπ.

Αφορά στη μετάβαση από τη συσχέτιση με τον άλλο ως προέκταση δική μου, στο να τον αγαπάω ως ξεχωριστό πρόσωπο, και πραγματοποιείται μέσω της εμπειρίας της διαφοροποίησης από τη μητέρα.

Μερικές φορές εδώ καί πάει στραβά. Μια παρένθεση για το πώς το ορίζουμε αυτό το «στραβά»:

Σύμφωνα με τη θεωρία πεδίου στη γκεσταλτ, το μέτρο της υγείας είναι η ομορφιά της επαφής, όπως αυτή τη βιώνουν (και τη συνδημιουργούν) όλοι οι συμμετέχοντες σε αυτήν.

Για να βιώνω και να συνδημιουργώ την ομορφιά χρειάζεται να είμαι παρών στις αισθήσεις μου και ανοιχτός στις δυνατότητες της κάθε στιγμής. Τότε, η διαδικασία δημιουργίας μορφής και φοντου χαρακτηρίζεται από προσοχή, συγκεντρωση, ενδιαφέρον, ενθουσιασμο και χαρή, σύμφωνα με τους PHG. Η ομορφιά της επαφής δεν αφορά πάντα σε ελκυστική ή εύκολη εμπειρία. Αν είναι επώδυνο το να είμαι παρών στη ζωή μου, τότε είναι υγιές να νιώθω αυτό τον πόνο.

Στην ψυχοθεραπεία ο πόνος δεν θεωρείται αντίθετος της ευεξίας, αλλά εγγενές κομμάτι της ζωής. Αντίθετο της ευεξίας θεωρείται η απουσία, η οποία εκδηλώνεται ως μια αναισθησία και μια έλλειψη δημιουργικότητας.

Όταν δεν υπάρχει αρκετή στήριξη στη σχέση δεν μπορώ να αντέξω και να έχω επίγνωση του πόνου μου, άρα τον μετατρέπω σε σκληρότητα ή αυτοκαταστροφή, ή τον μεταφέρω στο όριο της επαφής, στο μεταξύ. Αυτή είναι μια δημιουργική προσαρμογή, που προστατεύει το άτομο, την οικογένεια και την κοινωνία. Μειώνεται η αίσθηση πόνου, αλλά μαζί και η επίγνωση γενικά. Μπορεί αυτό να παγιωθεί και να προκύψει ένας ανοιχτός λογαριασμός που αναζητά κλείσιμο. Επομένως δεν μιλάμε για ένα άτομο, αλλά για μια σχέση που πάσχει.

Τα παιδιά χαίρονται να είναι περήφανοι οι γονείς για τα κατορθώματά τους. Μερικές φορές, όπως αναλύει η Μίλλερ, οι γονείς εκφράζουν την αγάπη τους μόνο όταν τα παιδιά πραγματοποιούν τις δικές τους αποτυχημένες φιλοδοξίες ή τους είναι διαρκώς συναισθηματικά διαθέσιμα, σαν να είναι εκείνα οι γονείς.

Σε αυτή την περίπτωση το παιδί είναι σημαντικό για τους γονείς του όχι για αυτό που πραγματικά είναι, αλλά για αυτό που εκπληρώνει. Μεγαλώνει μέσα σε μια σύγχυση σχετικά με το ποιου τη ζωή θα πρέπει να ζήσει: τη δική του ή της οικογένειάς του. Το μήνυμα που εισπράττει, και μπορεί να ενδοβάλλει, είναι: «μην είσαι αυτός που είσαι, να είσαι αυτός που θέλω να είσαι και θα σε αγαπώ». Αυτού του είδους η αλληλεπίδραση

είναι ένα παράδειγμα ναρκισσιστικού πλαισίου.

Το **εύρος των ναρκισσιστικών διαδικασιών** κυμαίνεται από τους πιο ήπιους μέχρι πιο άκαμπτους τρόπους οργάνωσης του πεδίου, αυτό που στην ψυχιατρική αναφέρεται ως διαταραχή προσωπικότητας. Με μια έννοια, όλες οι χαρακτηριστικές προσαρμογές είναι ναρκισσιστικές, καθώς είναι αμυνές σε κάποια πρώιμη πληγή.

Όσον αφορά στην οργάνωση του πεδίου, οι ανεκπλήρωτες διαπροσωπικές ανάγκες από το παρελθόν, οδηγούν τα άτομα με ναρκισσιστικές διαδικασίες να είναι ιδιαίτερα ευαίσθητα στα διαπροσωπικά ερεθίσματα που: είτε ικανοποιούν αυτές τις ανεκπλήρωτες ανάγκες, είτε αφυπνίζουν τους φόβους τους, ή τους επιτρέπουν να επανενεργοποιούν οικείους τρόπους διαχείρισης του πόνου. Ερεθίσματα που σχετίζονται με τις ανάγκες και τα συναισθήματα των άλλων συχνά παραβλέπονται και μπαινουν στο φόντο.

Έχουν «κεραιές κριτικής» και όταν μεταφράζουν ως κριτική κάτι που έρχεται από έξω, νιώθουν είτε μίσος κ στεναχωρία προς τον εαυτό, είτε θυμό και ακύρωση προς τους άλλους, σε μια προσπάθεια προστασίας και υπερασπίσης τους.

Η Greenberg αποδίδει αυτή την ευαισθησία στην ασταθία ή έλλειψη ισορροπίας της αυτοεκτίμησης τους. Επαναπροσδιορίζει τις ναρκισσιστικές διαδικασίες ως δύο εναλλασσόμενους και αμοιβαία αντιφατικούς τρόπους οργάνωσης της σχέσης οργανισμού-περιβάλλοντος, οι οποίοι περιορίζουν το πεδίο με το να εστιάζουν σε θέματα που έχουν να κάνουν με την αυτοεκτίμηση. Δηλαδή, από τη μια είναι η 'οργάνωση μεγαλείου', η οποία περιλαμβάνει τα ερεθίσματα εκείνα που επιβεβαιώνουν την καλά αμυνομένη αν και πλασματική εξιδανικευμένη αίσθηση εαυτού. Από την άλλη, η 'οργάνωση ακύρωσης' η οποία είναι εξίσου πλασματική και μορφή γίνονται όλα τα ερεθίσματα που επιβεβαιώνουν την χαμηλή αξιολογήση που κάνουν για τον εαυτό τους και νιώθουν αντιστοίχα συναισθήματα θλίψης, ντροπής, οργής και μια αίσθηση κενού.

Αυτό είναι και το κεντρικό θέμα-προκλήση στις ναρκισσιστικές διαδικασίες: η διατήρηση της συναισθηματικής ισορροπίας σ' ένα πεδίο όπου το άτομο ουσιαστικά ακροβατεί και συνηθώς «περτνει» είτε στη μεριά του ιδανικού, είτε στη μεριά του ανεπαρκούς, ανάλογα με το ερεθίσμα.

Και στις δύο περιπτώσεις η βασανιστική ανάγκη για επιβεβαίωση της αξίας του από παράγοντες έξω από τον εαυτό του μειώνει την διαθέσιμη ενέργεια για να αγαπήσει τον άλλο. Συχνά η αντίληψή του για τον άλλο περιορίζεται στο δίπολο χρήσιμος ή επικίνδυνος. Δυσκολεύεται να δει τον άλλον και τις ανάγκες του όπως είναι, διαχωρίζοντας τον από τις δικές του επιθυμίες ή φόβους. Η ικανότητά του για ενσυναίσθηση δεν έχει αναπτυχθεί επαρκώς γιατί δεν την έχει βιώσει από τους γονείς του.

Για παράδειγμα, συνήθως, στη διαπροσωπική επαφή με ναρκισσιστικές διαδικασίες, το άτομο παρατηρεί ευκολότερα ευκαιρίες για θαυμασμό ή ταπείνωση, συμβολα που έχουν να κάνουν με το στατους και τη δύναμη, και ενδείξεις ότι ο απέναντί τον ακούει προσεκτικά και συμφωνεί μαζί του ή όχι.

Εξίσου μη ρεαλιστικοί και πολωτικά αντιθετοί τρόποι δεν μπορούν να ενσωματωθούν σε μια μορφή που να εμπεριέχει και αυτές τις πλευρές που αγαπώ και αυτές που δεν μου αρεσουν. Μπορούν μόνο να εναλλάσσονται. Και οι δυο τρόποι είναι αρκετά ασταθείς λόγω της ελλειψής ευελιξίας τους αλλά και επειδή δεν ανταποκρίνονται στην πραγματικότητα: κανείς δεν μπορεί να είναι μόνο τελειός ή μόνο ξεχωριστός, όπως επίσης κανείς δεν μπορεί να είναι μόνο ανεπαρκής. Αυτή η ασταθεια είναι που προκαλεί την «πτώση» σε έναν από τους δυο πόλους με μεγάλη ευκολία.

Στις ναρκισσιστικές διαδικασίες, συνήθως για τη φροντίδα το πλεγών του χρησιμοποιεί το γνωστικό υποστηρικτικό του σύστημα για να μειώνει ή να αποκρούσει οποιαδήποτε ένταση που μπορεί να αποκαλύψει την ευάλωτοτητα του. Επομένως, συχνά η ψυχολογική ένταση από εσωτερικές συγκρούσεις σωματοποιείται.

Το κύριο χαρακτηριστικό στις ναρκισσιστικές διαδικασίες είναι ότι υπάρχει πολύς φόβος για επαφή και συχνά το άτομο κρατιέται πίσω, αναστρέφει την ενέργεια της επαφής, όπως ένας καθρέφτης αναστρέφει την εικόνα μου.

Η βασική ενδοβολή που στηρίζει την αναστροφή είναι η πεποίθηση ότι το να αφεθώ ισοδυναμεί με χάσιμο ελέγχου, και αυτό οδηγεί στο χάσιμο της αγάπης.

Η αίσθηση του χρειαζομαι, βιώνεται απειλητικά και έτσι είναι πολύ δύσκολο να ζητήσω και να λάβω βοήθεια.

ΤΙ ΚΑΝΕΙ Ο ΘΕΡΑΠΕΥΤΗΣ

Όπως είπαμε, η ψυχοπαθολογία αφορά σε μια σχέση που παραμένει ως ανοιχτός λογαριασμός και πρόκειται για μια έκκληση να καλυφθεί κάποια βασική συναισθηματική ανάγκη, μέσα σε άλλες σχέσεις. Επομένως δε μιλάμε πια για ναρκισσιστικό άτομο αλλά για ναρκισσιστικό πεδίο και στη δουλειά μας ως θεραπευτές εστιάζουμε στο πώς συνδημιουργούμε αυτό το πεδίο στη θεραπευτική σχέση. Όπως επίσης και πώς φέρνουμε στην αλληλεπίδραση με τον θεραπευόμενο κατάλληλες ευκαιρίες για την μετατροπή του πόνου που κρύβεται πίσω από το ναρκισσισμό σε στιγμές όμορφης επαφής μεταξύ μας.

Ο θεραπευτής χρειάζεται να στέκεται στο όριο επαφής **παρών** για να καταλάβει τη δυσκολία επαφής που επηρεάζει τη θεραπευτική σχέση και τι να κάνει για να παρεξεί αρκετή **στήριξη** σε αυτήν, ώστε να δημιουργηθεί ο χώρος για την εμφάνιση του πόνου του θεραπευομένου.

Η στήριξη της θεραπευτικής σχέσης στο παρόν αφορά πρώτα από όλα στο να αποτελέσει έναν **ασφαλή** χώρο.

Ο θεραπευτής **φροντίζει το έδαφος** της σχέσης του με τον πελάτη να εμπλουτίζεται από την εμπειρία του, τη θεωρητική του προσέγγιση και τη σχέση του με την επιστημονική κοινότητα. Αυτή η υποστήριξη θρέφει και ισορροπεί το θεραπευτή, μέσα στη θεραπευτική σχέση, προκειμένου να είναι όσο το δυνατόν περισσότερο παρών στην επαφή με το θεραπευόμενο.

Δημιουργεί ευκαιρίες, κατάλληλες στιγμές για να **ειδωθούν τα σημεία απουσίας** από την παροντική επαφή και να μετασηματιστούν σε στιγμές ομορφιάς. Για να πραγματοποιηθεί αυτό, χρειάζεται βέβαια και η συμμετοχή του θεραπευομένου, έστω κι αν αυτό αφορά στην αντίδραση του σε αυτό που κάνω.

Ενας τρόπος να συμμετάσχω σε αυτό είναι μέσω της συμπερίληψης, όπως την ονόμασε ο Μπουμπερ, που σημαίνει να εισέρχομαι στον υποκειμενικό κόσμο του θεραπευομένου, χωρίς κριτική ή προσπάθεια να τον αλλάξω, διατηρώντας ταυτοχρόνα την αίσθηση της διαφορετικότητας μου. Μια τέτοια στάση βοηθά το θεραπευόμενο να χτίσει τις συναισθηματικές δεξιότητες που απαιτούνται για την αποκατάσταση της αυτορύθμισης ώστε να ζει αυθεντικά, αναλαμβάνοντας την ευθύνη του, ως ενήλικας.

Για παράδειγμα, μπορώ να έχω στο νου μου ότι η θεραπευτική διαδικασία μπορεί να είναι πολύ απειλητική για την αυτοεκτίμηση του θεραπευομένου, καθώς προϋποθέτει ότι χρειάζεται να μάθει κάτι νέο από κάποιον άλλο, που «ξέρει καλύτερα». Επιπλέον η εσωτερική απαίτηση να είναι καλός σε κάτι, από την αρχή, τον εμποδίζει να στηριχτεί τον εαυτό του όσο χρειάζεται σε μια διαδικασία μάθησης.

Λόγω του πόνου που φέρνει αυτή η αυτοαμφισβήτηση μπορεί να παλέψει εναντίον σε οποια προσπάθεια που θα κάνω ως θεραπευτής για να καθρεφτίσω αυτό που βλέπω σε αυτόν.

Το φοντο, αυτά που μένουν εκτός της επιγνώσης του, είναι γεμάτο με δυνατότητες, που αν χρησιμοποιηθούν δημιουργικά γίνονται πηγή ισορροπίας για τον θεραπευόμενο. Είναι βοηθητικό ως θεραπευτής να παρατηρώ και να εστιάζω σε άλλους τρόπους οργάνωσης του πεδίου και με προσοχή και σεβασμό να τους φέρνω στην επιγνώση του θεραπευομένου με στόχο το χτίσιμο μιας ρεαλιστικής και σταθερής αυτοεικόνας. Για παράδειγμα, όταν η αξία του θεραπευομένου έχει αποσταθεροποιηθεί και είναι σε επαφή με τον αρνητικό πόλο, είναι βοηθητικό να του υπενθυμίζω ένα δυνατό του κομμάτι, κάνοντας έτσι μορφή και την «επιτυχία». Όσο κανείς μαθαίνει να ισορροπεί την αίσθηση αξίας του μεταξύ των δύο πόλων, νιώθει λιγότερο αβοηθητός και θλιμμένος. Επίσης όσο η αίσθηση του ποιος είναι γίνεται πιο σταθερή και ενσωματωμένη, τόσο μπορεί να αντέξει να έχει μεγαλύτερη επιγνώση των περιορισμών του.

Αυτή η διαδικασία μπορεί να περιλαμβάνει και την ολοκλήρωση ενός **πένθους**, πχ για το ότι οι γονείς του δεν ήταν τέλειοι, όπως λέει η Μίλερ, ή για τον ιδανικό εαυτό.

Ως θεραπευτής ξεκινάω ένα **διάλογο** ανάμεσα στην ενήλικη, και την πιο εύαλητη, παιδική πλευρά του θεραπευομένου. Προσεγγίζω το μοναχικό παιδί που έχει υπάρξει και τον βοηθώ να αντέξει τα επώδυνα συναισθήματά του αλλά και να αναπτύξει συμπόνοια για το εύαλωτο κομμάτι του. Ενας τρόπος να το προωθήσω αυτό είναι μέσω επιλεκτικής αυτο αποκάλυψης, όπου γίνομαι το πρότυπο του να είμαι ανοιχτός και εύαλωτος.

Αφού κατακτήσει να μπορεί να αντέχει τα συναισθηματά του, μπορώ μετά να εξετάσω τον αντίκτυπο της συναισθηματικής του κατάστασης και της συμπεριφοράς του στις σχέσεις του, με το να **μοιραζομαι με ενσυναίσθηση** τον αντίκτυπο της

συμπεριφοράς του σε μένα.

Στηρίζω το θεραπευόμενο να μάθει να αξιοποιεί σημάδια από τις σωματικές αισθήσεις του και να **ανακτήσει επαφή** με τη μοναξιά, το φόβο και τη ντροπή, που συνηθώς κρύβονται πίσω από την οργή που νιώθει συχνά στις σχέσεις του.

Δουλεύοντας με άτομα με ναρκισιστικές διαδικασίες, συχνά μπορεί να διστάζω να τηρήσω τα όρια που έχω συνηθώς με άλλους πελάτες σχετικά με την διαδικασία ακύρωσης τον ραντεβου ή με τον χρόνο της συνεδρίας.

Ο θεραπευόμενος προσεχει τι να πει και πώς να το πει στην προσπάθεια του να διαφυλάξει την ιδεατή του εικόνα, και εγώ προσεχω τι και πώς θα το πω για να διαφυλάξω την εικόνα του και εξ' αντανάκλασής και την δική μου. Αναστρεφοντας μαζί συνδημιουργούμε ένα πεδίο όπου κυρίαρχο ρόλο έχει ο έλεγχος και όπου, έτσι, διατηρείται η ναρκισιστική διαδικασία. Είναι σημαντικό να υπάρχω ουσιαστικά και γω στη σχέση, έτσι όπως είμαι, δίνοντας έτσι και στο θεραπευόμενο την «αδεια» να είναι και αυτός έτσι όπως είναι, να «επιτρέπεται» δηλαδή και στους δύο μας να μην είμαστε τέλει. Αυτός ο χορός ισορροπίας μεταξύ θεραπευτή-θεραπευόμενου είναι βοηθητικός όταν δουλεύουμε με εστίαση στη σχέση.

Ο Bentley, δουλεύοντας με τους πελάτες του, περιγράφει πώς και ο ίδιος έρχεται σε επαφή με τις δικές του ναρκισιστικές διαδικασίες όταν οι πελάτες του τον υποτιμούν ή του επιτιθενται, και αντιστοίχα όταν τον μυθοποιούν.

Κάποιοι θεραπευτές θυμώνουν όταν ο πελάτης αρχίζει να απογοητεύεται από αυτούς και άλλοι, σε μια προσπάθεια να αποφύγουν τη δική τους ναρκισιστική ευάλωτοτητα, προσπαθούν να κάνουν υπερβολικά πολλά, για να τον ευχαριστήσουν, εδραιώνοντας έτσι μια ναρκισιστική συμμαχία.

Το σίγουρο είναι ότι, Προσπαθώντας με σεβασμό να βοηθήσω τους πελάτες μου να ανακτήσουν την αυτοεκτίμησή τους και τη συναισθηματική τους ισορροπία, ταυτόχρονα βοηθιέμαι και γω να διατηρήσω και να στηρίξω τη δική μου.

ΚΟΙΝΩΝΙΑ

Ανάλογα με το κοινωνικό πλαίσιο μέσα στο οποίο εκφράζεται, ένα είδος ψυχοπαθολογίας μπορεί να είναι ένα σπάνιο σύμπτωμα ή κάτι συχνό και φυσιολογικό. Μπορεί να αναγνωρίζεται, να εκτιμάται και να επιβραβεύεται ή μπορεί να προκαλεί μειονέκτημα για το άτομο που το έχει. Όλα τα κοινωνικά πλαίσια, σε μια δεδομένη ιστορική και πολιτιστική στιγμή, προωθούν κάποια βασική σχεσιακή προσέγγιση ως νόρμα, με το να την επιβραβεύουν και να την υποστηρίζουν.

Όσον αφορά στις ναρκισιστικές διαδικασίες, οι Millon+Davies τις συσχετίζουν με τα υψηλότερα επίπεδα αναγκών στην πυραμίδα του Maslow. Άτομα σε λιγότερο εξελιγμένες ή φτωχές χώρες, έχοντας μορφή την επιβίωση, δεν σκέφτονται πώς να υπερέχουν των άλλων.

Ο Vaknin όμως διαφωνεί με τα παραπάνω υποστηρίζοντας ότι οι ναρκισιστικές

διαδικασίες συναντιούνται παντού, ανεξαρτητως κουλτούρας και κοινωνίας. Ο υγιής ναρκισσισμός αναπτύσσεται σε όλους από την παιδική ηλικία και γίνεται παθολογικός μέσω της κακοποίησης, η οποία είναι πανανθρώπινη συμπεριφορά και αναφέρεται στην ελλειψη ή απουσία αναγνώρισης των αναδυομένων ορίων του ατόμου.

Ο Λάς ανέλυσε την ανάπτυξη της «κουλτούρας του ναρκισσισμού» τις δεκαετίες 1950-70. Μετά τον β παγκόσμιο πόλεμο, τη ρίψη της ατομικής βόμβας και τις προβλέψεις οικολογικής καταστροφής, τα κυρίαρχα συναισθήματα ήταν απόγνωση, κενό και ματαιότητα. Εκεί άρχισε να δημιουργείται η ανάγκη της κατανάλωσης, επιπλέον λόγω της διάβρωσης των παραδοσιακών αξιών που βασιζόνταν στην οικογένεια, την κοινότητα, τη θρησκεία.

Η κυρίαρχη κουλτούρα εμπνέει το ναρκισσισμό όταν τοποθετεί την επίτευξη πάνω από την απόλαυση, το στάτους πάνω από την αγάπη, και την εμφάνιση πάνω από την σωματική ευεξία και την απόλαυση. Ο ναρκισσισμός είναι ενδημικό αποτέλεσμα της υλιστικής τέλειομανίας του πολιτισμού μας, ο οποίος αδιαφορεί για την δυστυχία και τη φτώχεια και ασχολείται περισσότερο με το φαίνεσθαι παρά με την ουσία. Η κουλτούρα του ναρκισσισμού εκφράζεται μέσω μιας σχέσης εξάρτησης, καθώς είναι απαραίτητη η ύπαρξη ενός κοινού.

Τις δεκαετίες 1970-1990 περιγράφεται η ανάπτυξη της οριακής ή τεχνολογικής κοινωνίας, όπου η τεχνολογική έκρηξη και η απομάκρυνση από τη φύση έφερε πολύ μεγάλη αυτοαμφισβήτηση. Ακολουθεί μέχρι και σήμερα, η ρευστή κοινωνία: με μεγάλα κύματα μετανάστευσης, παγκοσμιοποίηση της επικοινωνίας, ανάθεση της φροντίδας των παιδιών από πολύ μικρή ηλικία σε επαγγελματίες, υποκατάσταση των κοινωνικών σχέσεων από τον υπολογιστή, άγχος που οδηγεί σε απευαισθητοποιημένο σώμα.

Ο καταναλωτισμός και η επικοινωνία με τα μέσα μαζικής δικτύωσης δημιούργησαν μια παγκόσμια κουλτούρα και κοινωνική ομοιογένεια, η οποία καλλιεργεί ναρκισσιστικές ανάγκες: να με προσέξουν, να με αναγνωρίσουν, να ξεχωρίσω ή ακόμα και να αποκτήσω φήμη και διασημότητα. (.....)

Μερικές φορές οι ναρκισσιστικές διαδικασίες διοχετεύονται από ανθρώπινες κολεκτίβες κατά των μειονοτήτων. Τα μέλη αυτών των ομάδων νιώθουν παντοδύναμα και σημαντικά, υπερβάλλουν στα επιτεύγματα ή τα ταλέντα τους και απαιτούν να αναγνωρίζονται ως ανώτεροι. Έχουν φαντασίες για απεριόριστη φήμη και δύναμη, πιστεύουν ότι μόνο μεταξύ τους μπορούν να κατανοηθούν και δυσκολεύονται στην αναγνώριση των αναγκών άλλων ομάδων.

Μέσα στο σύγχρονο ρευστό πεδίο, είναι ακόμα πιο σημαντικό ως θεραπευτές να έχουμε επιγνώση και να ενσωματώνουμε στην πρακτική μας την πολιτική διασταση του ρόλου μας. Η θεραπεία μπορεί να γίνει αυτοαπορροφήση όταν εστιάζει μόνο στην ατομική ευεξία χωρίς κοινωνική ευθύνη. Όταν προωθούμε την αυτοπραγμάτωση αποκομμένα από το κοινωνικό πλαίσιο, συμμετέχουμε στις ναρκισσιστικές διαδικασίες. Ένας τρόπος πρόληψης και θεραπείας της παθολογίας που προέρχεται από αυτές, είναι να παρέχουμε στήριξη για να εμπεριέχουν, να διαχειρίζονται και να εκφράζουν τον

πονο τους, τα άτομα και η κοινωνία. Αυτό άλλωστε είναι το ηθικό κλειδί της δουλειάς μας ως θεραπευτές.